

71178 - آیا آموختن فقه خرید و فروش و معاملات مالی واجب است؟

سوال

آیا آموختن فقه بیوع و معاملات مالی برای هر کسی که کارش خرید و فروش است مانند داروخانه‌دارها و نماینده‌های شرکت‌های داروسازی واجب (فرض عین) است؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اگر مسلمان دانست که هدف از آفرینش او در این دنیا پایبندی و انجام تکالیف الهی و شرع او و عبادت الله سبحانه و تعالی است، این را هم خواهد دانست که آموختن احکام شرع الله و شناخت تکالیفش بر او واجب است و آنچه واجب بدون آن انجام نشود، واجب است.

در حدیث از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - آمده که ایشان فرمودند: «طلب علم برای هر مسلمانی فرض است». به روایت ابن ماجه (۲۲۴). مزی و زرکشی و سیوطی و سخاوی و ذهبی و مناوی و زرقانی این حدیث را بنا بر طرق و شواهد پرشمارش حسن دانسته‌اند و در «صحیح ابن ماجه» آلبانی نیز آمده است.

علما نیز به صراحت معنای این حدیث را صحیح دانسته‌اند.

ابن عبدالبر - رحمه الله - می‌گوید:

«اما معنایش نزد آنان صحیح است اگرچه درباره‌اش اختلافی نزدیک داشته‌اند».

(جامع بیان العلم وفضله: ۱/۵۳).

نوی در «المنثورات» (۲۸۷) نزدیک به این سخن را گفته است و همچنین ابن قیم در «مفتاح دار السعادة» (۱/۴۸۰).

همچنین ابن عبدالبر می‌گوید:

«علما بر این اتفاق نظر دارند که برخی از علم‌ها بر هر شخص به شکل خاص فرض است و برخی نیز فرض کفایی است یعنی اگر یکی انجام دهد، فرض بودنش از دیگر اهالی آن موضع برداشته می‌شود».

(جامع بیان العلم وفضلہ: ۱/۵۶).

علما - رحمہم اللہ - علمی را کہ دانستنش واجب عینی است [و بر هر فرد لازم است] بیان کرده‌اند و دربارهٔ مقداری کہ یادگیری‌اش بر هر مسلمانی فرض عین است سخن گفته‌اند و از جملهٔ آن از احکام بیوع (خرید و فروش) برای کسی کہ کارش تجارت است یاد کرده‌اند تا آنکہ ندانسته در حرام یا ربا واقع نشود. از صحابہ رضی اللہ عنہم نیز سخنانی وارد شدہ کہ تایید کنندۂ این امر است.

عمر بن الخطاب - رضی اللہ عنہ - می‌فرماید: «در بازار ما کسی خرید و فروش نکند مگر آنکہ در دین فقہ آموخته است». بہ روایت ترمذی (۴۸۷) و می‌گوید: حسن غریب است. آلبانی در «صحیح الترمذی» آن را حسن دانسته است.

علی بن ابی طالب - رضی اللہ عنہ - می‌فرماید: «هرکس پیش از فقہ‌آموزی تجارت کند بہ ربا برخورد می‌کند، سپس برخورد می‌کند، سپس برخورد می‌کند». یعنی: در ربا واقع می‌شود.

(مغنی المحتاج: ۲/۲۲).

ابن عبدالبر می‌گوید:

«آنچه برای همه لازم است، فرض آن است یعنی:

آنچه دانستنش برای انسان روا نیست از جمله فرایضی کہ بر او فرض شدہ:

مانند: گواہی دادن با زبان و اقرار با دل بہ اینکہ اللہ یگانه است و شریک ندارد... و اینکہ او همواره این صفات و نام‌ها را داشته و آغازش ابتدا ندارد و پایان ندارد و بر عرش استوا یافته است.

و شہادت دادن بہ اینکہ محمد بنده و پیامبر اوست و رستاخیز پس از مرگ برای پاداش و جزای اعمال خواهد بود و اینکہ قرآن کلام خداوند است و هرآنچه در آن هست، حق است.

و اینکہ نمازهای پنجگانه فرض است و آن مقدار از علم بہ نماز کہ نماز بدون آن درست نمی‌شود مانند طہارت و دیگر احکام نماز لازم است.

و اینکہ روزۂ رمضان فرض است و لازم است فاسد کنندہ‌های روزہ و آنچه روزہ بدون آن کامل نمی‌شود را بدانند.

و اگر دارای مال و توانایی حج بود فرض است کہ بدانند زکات بر چه چیزهایی واجب است و کی واجب می‌شود و در چه مقدار دارایی واجب می‌شود و لازم است کہ بدانند یک بار حج در زندگی اگر توانایی رفتن بہ آن را داشته باشد بر او فرض

است.

و دیگر چیزهایی که دانستنش به شکل اجمالی بر او واجب است و برای ندانستنش معذور نیست، مانند: حرام بودن زنا و ربا و حرام بودن خمر و خوک و خوردن مردار و همه انواع نجاستها و غصب و شهادت دروغین و خوردن مال مردم به باطل و حرام بودن همه انواع ستم و حرام بودن ازدواج با مادران و خواهران و کسانی که همراه با آنان ذکر شده‌اند و حرام بودن کشتن مؤمن به غیر حق.

و هر آنچه مانند همه این‌ها باشد که کتاب از آن سخن گفته و امت بر آن اجماع کرده باشند».

(جامع بیان العلم: ۱/۵۷).

در «الموسوعة الفقهية» (۳۰/۲۹۳) آمده است:

«ابن عابدین به نقل از علامی می‌گوید:

بر هر مرد و زن مکلف فرض است پس از آموختن علم دین و هدایت، علم وضو و غسل و نماز و روزه را بیاموزد و برای کسی که نصاب زکات را دارد آموختن علم زکات و برای کسی که حج بر او واجب شده، آموختن حج فرض است.

و احکام خرید و فروش برای بازرگانان تا از شبهات و مکروهات در دیگر معاملات خودداری کنند و همینطور برای اهل حرفه و صنعت.

و هر کس مشغول چیزی باشد، آموختن علم و احکام آن چیز بر او فرض است تا از واقع شدن در حرام خودداری کند.

غزالی - رحمه الله - می‌گوید:

«همینطور اگر این مسلمان تاجر باشد و در آن سرزمین معامله به ربا شایع باشد واجب است که دوری از ربا را بیاموزد و این همان حق درباره علمی است که فرض عین است و معنایش، دانستن چگونگی انجام کار واجب است».

(إحياء علوم الدين: ۱/۳۳).

علی بن حسن بن شقیق به ابن مبارک گفت:

چه چیز است که آموختنش برای مؤمن لازم است؟ و چه چیز است که آموختنش بر او واجب است؟

گفت: لازم است که وارد کاری نشود مگر از روی علم و لازم است که [انجامش ندهد] مگر پس از پرسش.

به روایت ابن عبدالبر در «جامع بیان العلم» (۱/۵۶).

غزالی - رحمه الله - می‌گوید:

«هر بنده‌ای در احوال جاری‌اش در شبانه‌روز قطعاً در عبادت و معاملاتش شرایطی جدید برایش پیش می‌آید که باید دربارهٔ امور نادری که برایش پیش می‌آید بپرسد و لازم است که خود پیش‌تر به آموختن آنچه غالباً انتظار وقوعش در زمان نزدیک را دارد مبادرت ورزد.»

(إحياء علوم الدين: ۱/۳۴).

نصیحت من برای کسی که مشغول به تجارت و خرید و فروش است این است که برخی از کتب مختصر در فقه معاملات مانند «الملخص الفقهي» شیخ صالح الفوزان و کتاب «ما لا یسع التاجر جهله» اثر عبدالله المصلح و صلاح الصاوی را مطالعه کند.

والله اعلم.